

GNIEWLIWY (113) *ai*

e jasne.

comp gniewliwszy (1).

sg m N gniewliwy (40). ◇ *G* gniewliw(e)go (11). ◇ *D* gniewliw(e)mu (3). ◇ *A* gniewliwego (10), gniewliwy (2); -ého (1), -(e)go (9). ◇ *I* gniewliwym (4). ◇ *f N* gniewliwą (9), gniewliwa (2). ◇ *G* gniewliw(e)j (1). ◇ *A* gniewliwą (2). ◇ *I* gniewliwą (2). ◇ *n N* gniewliwé (3); -é (2), -(e) (1). ◇ *G* gniewliw(e)go (2). ◇ *A* gniewliwe (1). ◇ *I* gniewliwym (1). ◇ *pl N m pers* gniewliwi (2). *subst* gniewliwé, gniewliwszé (2); -é (1), -(e) (1). ◇ *G* gniewliwych (7). ◇ *D* gniewliwym (1). ◇ *A m pers* gniewliw(e) (1). *subst* gniewliw(e) (1). ◇ *I m* gniewliwymi (1) *WitosłLut*, gniewliwými (1) *MurzNT*. *n* gniewliwymi (1). ◇ *L* gniewliwych (3).

Sł stp, Cn notuje, *Linde XVI – XVIII w.*

1. *Sklonny do gniewu, wybuchowy, zrzędlivy, złośliwy; stomachosus Mącz, Cn; austerus, cerebrosus Mącz; impotens animi, cholericus, iniquus, iracundus, irae plenus a. impatiens a. immodicus a. impotens, facilis irasci, irritabilis, praerabidus, rabiosulus, rabiosus Cn (64) : March¹ A4v; Tha panuie w lewym boku, á miełtce fwe w flezionie ma. [...] Czini ludzi fmutne á gniewliwe/ ledaczo mowiacze/ á fpiacze. FalZioł V 54; Od thąd przychodzą ludzie gniewliwi/ ołtrego rozumu/ á legczy. FalZioł V 54, V 17a, 51; March³ V4v; HistAl K; BielKom C2; RejWiz 117, 148; Leop Prov 29 arg, Eccli 28/11; Człowiek gniewliwy nie może być poczythan [sprawiedliwym/ ábowiem iego pręthkość ku gniewu przywodzi go w vpadek. BibRadz Eccli 1/21; Nie zwodz bitwy z człowiekiem gniewliwym/ [...] ábowiem on nie ma zá nic łobie krwie BibRadz Eccli 8/19, Prov 15/18; Austera noverca, Gniewliwa. Sroga Ziádła mácochá. Mącz 21d; Demeae homines, id est, rustici et asperi, Grundichwał Nieuczofaniec/ Surowy Mrogetny a gniewliwy człowiek. Mącz 81b, 48c; SienLek 30; GórnDworz L14; BudBib Ex 20/5, 49d marg, Deut 4/24; PaprPan E2v; SkarŻyw 121, 142, 193; CzechEp 187; PaprUp H4; CiekPotr 5.*

W charakterystycznych połączeniach: gniewliwa(-y, -i) białągłowa, Bog (4), chłop, czł(owi)ek (11), Jehowa, krol, ludzie (2), macocha, niewiasta (2), pani (3).

Szeregi: »gniewliwy, (a) jadowity« [szyk 2 : 1] (3): Bilis, Cholericus, Koleryk. Gniewliwy. Iádowity. Mącz 25a; y niedźwiedziá zá nos powiedzie/ to iest chłopá gniewliwego á iádowitego/ gdy mu z rozumu á s cnothy nadobnych receptow doda. RejZwierc 72, 67v.

»podczas łaskawy, podczas gniewliwy« (1): Wiem to iż vząd káždy/ y wólzkie przełózeństwo od Bogá iest/ podczas łáfkáwe^{go}/ podczas gniewliwego. CzechRozm 246.

»gniewliwy, (i) niecierpliwy« (2): MurzNT 43v; Stomachosus, Gniewliwy/ niecierpliwy/ łatwie fie rozmiee od gniewu. Mącz 420b.

»gniewliwy i niemiłosierny« (1): á nád to niewiem iákoby dwu Bogu vřzedł? iednego gniewliwego y niemiłosiernego [...] á drugie^{go} lutościwego y w drugim gniew y zwierzchność prośbámi błagáiącego? CzechEp 188.

»gniewliwy, popędlivy« (1): Gdzie pánuie iáfna żołć/ [...] táki człowiek bywa pyřzny/ chełpiwy/ gniewliwy/ popędlivy SienLek 29v.

»prędky a gniewliwy« (1): Aiazbáffa bil człowyek pranthky a gnyewlywy LibLeg 7/97v.

»swarliwy i gniewliwy« = *rixosus et iracundus Vulg; contentiosus et iracundus PolAnt* (2): Lepiej mieć na pułtynie: niżli z niewiastą fwarliwą y gniewliwą *Leop Prov* 21/19; *BibRadz Prov* 21/19.

»gniewliwy abo szalony« (1): Bądź to gniewliwa abo szalona/ bądź szkarada bądź śmierdząca, abo nie zdrowa, po fwadzie aliż poznano bywa. *BielŻyw* 109.

W przen (2) : Saturn^{us} gniewliwy. *RejWiz* 33 marg, 148.

a. *W funkcji rzeczownika* (14) : Waruy się towarzystwa złego, zazdrościwego rospułtneho, igraczków, wrağaczów, gniewliwych á nieumiałych. *BielŻyw* 96; Także téż i o [...] gniewliwych i wkładnych/ dziwnie fadzą *MurzNT* 51; *Leop Prov* 22 arg; *GórnDworz* C6v; Także rozzgniewány ten iełt s czáfem á s przypadku/ ále gniewliwy czo iuż wziąwłszy czo przed się iuż się wftháwiczenie gniewa *RejZwierc* 75v, A6v, 19v, 72v, 75v marg, 86v, 142, Bbbv; *SkarKaz* 314b, 638a.

b. *O zwierzętach: dziki, zły, jadowity* (6) : Czemu zwierzęta małe ferce maiaće, śmielśze y gniewliwśze bywaią. *GlabGad* E3; [Nigryte] fkrádaiąc się od drzewá do drzewá ftrzelaią ie [elefanty] z łukow/ gdzie drzewá niemáśz/ nie vczyńi mu nic/ bo tak gniewliwy iełt/ ktemu prętki/ iż trąbą którą ma przed sobą długą/ pochwyći człowieká *BielKron* 452; *GórnDworz* L15; Będzielś po zmijach befpiecznie gniewliwych/ Y po pádálcach deptał nie ćierpliwych *KochPs* 139 [przekład tego samego tekstu] *CzahTr* Fv.

Szereg: »gniewliwy a szalony« (1): KIernoz abo Wieprz nie trzebiony/ po grecku zowie się iakoby okropny/ abowiem iełt gniewliwe zwierzę á szalone *FalZioł* IV 3b.

2. *Rozgniewany, wściekły; zapięły w gniewie, obrażony* (27) : *BierEz* K4; *PatKaz* III 149; á wyciągnąwłszy rękę dzierzał ią iakobygo chciał bić y tak niechał iej aże się vpamiętał, w ten czas Speulipus prziiaciela iego przyfzedł y Platonowi rzekł, czo czyniśz, odpowiedział, z człowieka gniewliwego po^mitę bierzę *BielŻyw* 81; *Mącz* 141b; *SienLek* 52v; Y wnet ie onemu gniewliwemu Káplánowi rzucił/ mowiąc: oto twoie pieniądze ktorycheś szukał. *SkarŻyw* 498, 121; Pithágorás także widząc gniewliwego młódziénćá/ który się gwałtem^m wdóm do iednéy białyéy głowy dobywał/ kazał zágrác [...] [pondaeu^m *KochWr* 38; *PaprUp* K3v, K4; Collátinus zápalony gniewem y zálością zięty/ nazywał *proditorum Brutum*, że siebie niewinnego y nicz niezáfłuzonego do gniewliwego póspółtwa ofkárzył. *Phil* E3; ábowiem gniewliwego człowieká od szalonego infzey roznice być nie vkázował/ tylko przewłoká czáfu/ rozumiejąc że gniew iełt krotkie szalenśtwo. *Phil* I; Ten leży tłoczác brzég/ máła go miará/ Lecz wielka bogóm gniewliwym ofiára. *GórnTroas* 15, 17; Bo ci mogą/ befpiecznie Y wesoło iść/ przez woýfká gniewliwe *GrabowSet* Vv.

gniewliwy przeciwko komu (1): Rołpamiętay/ iákoś iełt fráfowliwy y gniewliwy/ przeciw ónemu: kthóry wydał Chrystulá Pána *BiałKat* 281.

gniewliwy na kogo, na co (2): Krol Fráncułki ktory rozumiał nálie być Cefárzá gniewliwego/ połał ná then Syem półty swoie *BielKron* 222, 134v.

W charakterystycznych połączeniach: gniewliwy(-e) bog, cesarz, człowiek (2), *kapłan, krol* (2), *lew, młodzieniec, pospolstwo, wojsko*.

Szeregi: »frasowliwy i gniewliwy« (1): *BiałKat* 281 cf *gniewliwy przeciwko komu*.

»gniewliwy i srogi« (1): *on zacny Krol Mácedoński Filip [...] był od tych kthorzy Miáftá bronili w oko ftrzałą postrzelony z muru/ zá ktorą ráną/ áni gniewliwym y froszfzym fie sftak/ áni thez niedbálfzym w othoczeniu y dobywaniu Miáftá Phil M2.*

Przen: O zjawiskach przyrody: wzburzony, rozszalały (4) : KochPs 165; KochEpit A2; Gniewliweś morze śmiechem všmierzáá KochFrag 27; Oftry mroz wożíc poczniesz wiátry gniewliwymi. WitosłLut A5.

W charakterystycznych połączeniach: gniewliwe(-y)morze (3), wiatr.

a. *W funkcji rzeczownika (4) : Gniewliwy gdi ku karaniu prziftępuie, nierad zachowa miary á pořzodku BielŻyw 119; RejŻwierc 76; CzechEp 9 [2 r.].*

3. *Wyrażający gniew, będący wynikiem gniewu, rzadziej powodujący gniew; stomachosus Mącz, Cn (13) : A kto to może wymyflitz/ iako go [...] męczyli laiątz mu złymi flowy/ rozmaitym liepanijm/ gniewliwym policzkowanijm OpecŻyw 108; Mącz 420b; CzechRozm 66; gniewem fię y ofzkodę ná czeladz nigdy niewrufzył/ áby co vyrzec miał gniewliwego. SkarŻyw 412, 304; Wfpomnicie łobie co zá twarz ich [...] włos v wáfá by łzczeć náwtykána: vftá nie człowiecze/ gniewliwe/ wřzeteczné/ y bárzo głupié OrzJan 19; SarnStat 797; A ten ktory gniew dał znáć/ á z vft gniewliwy głos wypuścił/ Ráchá: bez wąpienia zgrzełzył SkarKaz 313a; CzahTr K3.*

W charakterystycznych połączeniach: gniewliwy(-a, -e) głos, myśl, policzkowanie, postawa, sąd, słowo, usta, wiersz.

Wyrażenie: »popędliwość gniewliwa« (2): RejŻwierc 77; Popędliwości gniewliwey wiárował fię pilnie SkarŻyw 298.

Szeregi: »gniewliwy i wesoły« (1): Bo iuz okyem zrozumiesz káždego pořtháwę/ Gniewliwą y wesołą/ y káždą w nim łprawę. RejWiz 118v.

»gniewliwy, zawisny« (1): z nápomínania gorącego onego Diakoná Szczepaná obrzezowác fercá náłze winnichmy fá: áby od złych myfli/ plugáwych/ gniewliwych/ zawińnych/ wolne były SkarŻyw 3.

******* *Bez wystarczającego kontekstu (9) : Infestus, gnyewlyvi BartBydg 74b; Rabiosus, et Rabidus, Wćiekły. Methapho. Bárzo gniewliwy/ yádowity rozyádły. Mącz 344d, 174c; Calep 527a [3 r.], 562b [2 r.], 1009a.*

Synonimy: 1. jadowity, niecierpliwy, popędliwy, prędki, srogi, swarliwy, zjadły; 2. frasowliwy, frasowny, srogi; 3. zjadły.

Cf GNIEWIWIY, GNIEWNIWIY, GNIEWNY, NIEGNIEWLIWIY, PRYZGNIEWLIWSZYM